

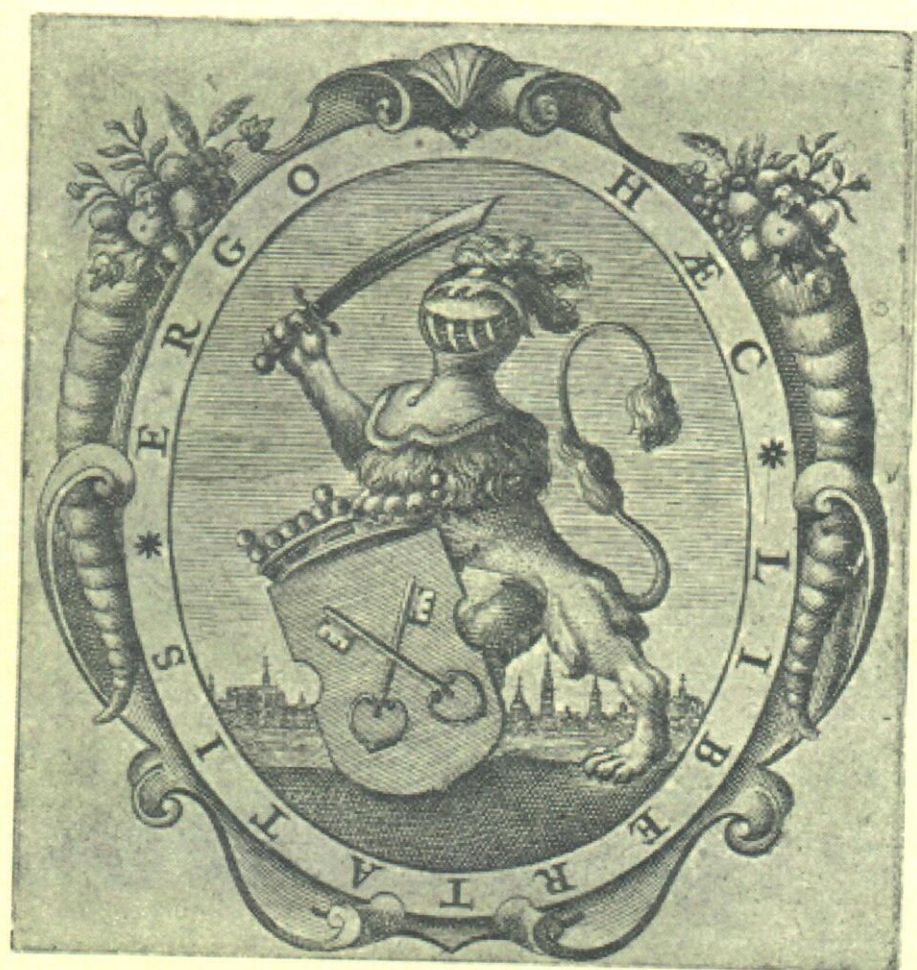
JAARBOEKJE

VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

1958

GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG. MIJ N.V. TE LEIDEN

DE LEIDSE GRACHTEN

Het hier voorgaande artikel van de heer **FOCKEMA** ANDREAE over het beloop der wateren in en rond Leiden en ook de steeds verder schrijdende demping der Leidse grachten was voor de redactie aanleiding te trachten een overzicht te geven, hoe dit dempingsproces zich in de loop der eeuwen ontwikkeld heeft.

Verscheidene vorsers hebben reeds eerder een opsomming van de grachten gegeven ¹⁾.

De redactie was zo gelukkig de heer **W. J. KRET** bereid te vinden het uiterst moeizame werk te ondernemen een viertal speciaal aan dit onderwerp gewijde kaarten te tekenen en aldus een nieuw en duidelijk overzicht te geven ²⁾.

Beziet men de eerste kaart, de toestand in 1600 en daarvoor dus de laatmiddeleeuwse stad zonder de vergrotingen aan noord- en oostzijde, dan blijkt dat, behalve door de Rijn met zijn beide armen, de gehele binnen de vestgrachten gelegen stad door grotere en kleinere grachten doorsneden wordt. De beide Rijndijken (Hogewoerd-Breestraat-Noordeinde enerzijds; de Haarlemmerstraat anderzijds) betekenen een, behoudens Steenschuur en Rapenburg op de linkeroever en Mare op de rechteroever, vrijwel totale coupering van dit beloop.

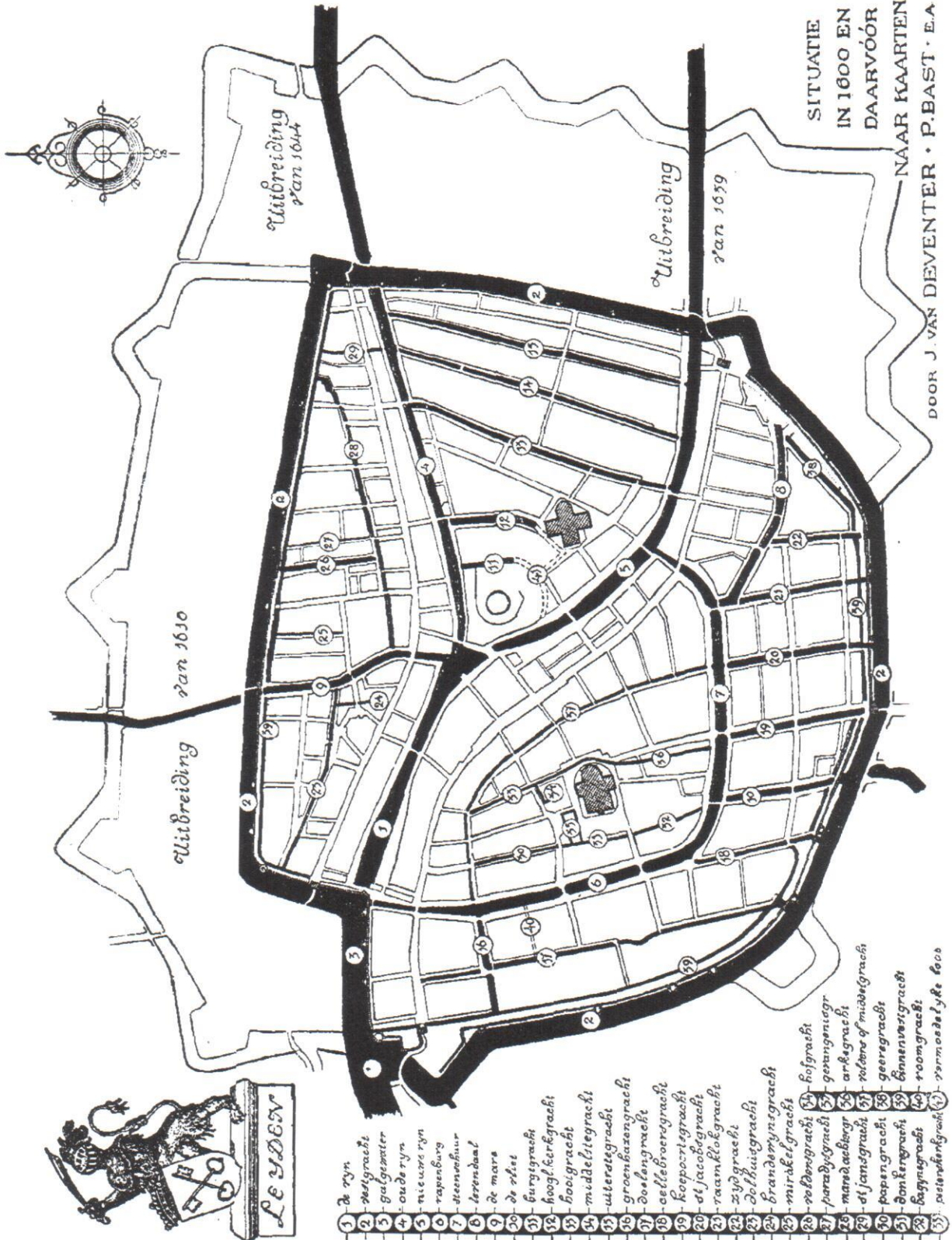
Evenals in de middeleeuwen heeft men bij de nieuwe vergrotingen, na 1600, steeds grachten gegraven, voornamelijk met het oog op afwatering, zowel regenwater als afvalwater, terwijl ook de scheepvaart een zekere rol zal hebben gespeeld. Maar tegelijk begint men in de oude binnenstad rond de Pieterskerk en in de Kamp uit hygiënisch oogpunt de smallere grachten te overwelven, dus niet te dempen, want als riolering bleef het water onmisbaar.

---

¹⁾ J. J. ORLERS, Beschrijvinge der stad Leyden, Leiden 1641, blz. 72-80.

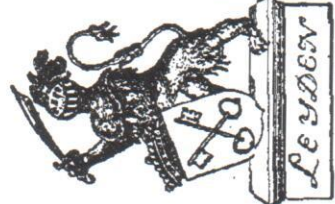
G. L. Driessen, Openbare werken der stad Leiden, 5 dln. stenc. z.j. Prentverzam. Gem. Archief no. 426.

²⁾ De vervaardiger verklaarde dat (zoals ook begrijpelijk is) de overgeleverde kaarten en andere gegevens op een aantal punten niet geheel duidelijk zijn, zodat de hier gereproduceerde kaarten niet overal absolute zekerheid bieden,

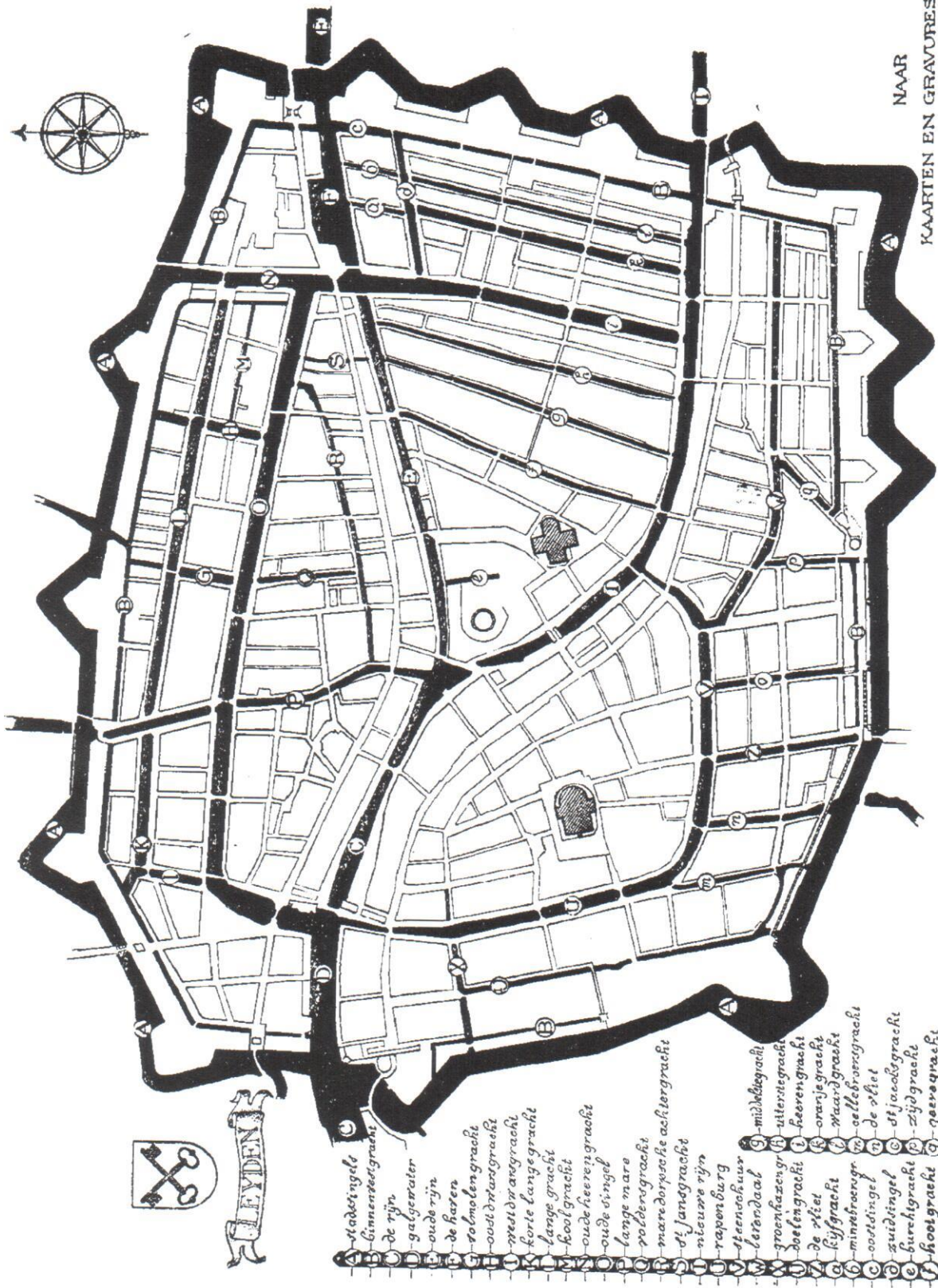

SITUATIE
IN 1600 EN
DAARVOOR
— NAAR KAARTEN

DOOR J. VAN DEVENTER • P. BAST • E.A

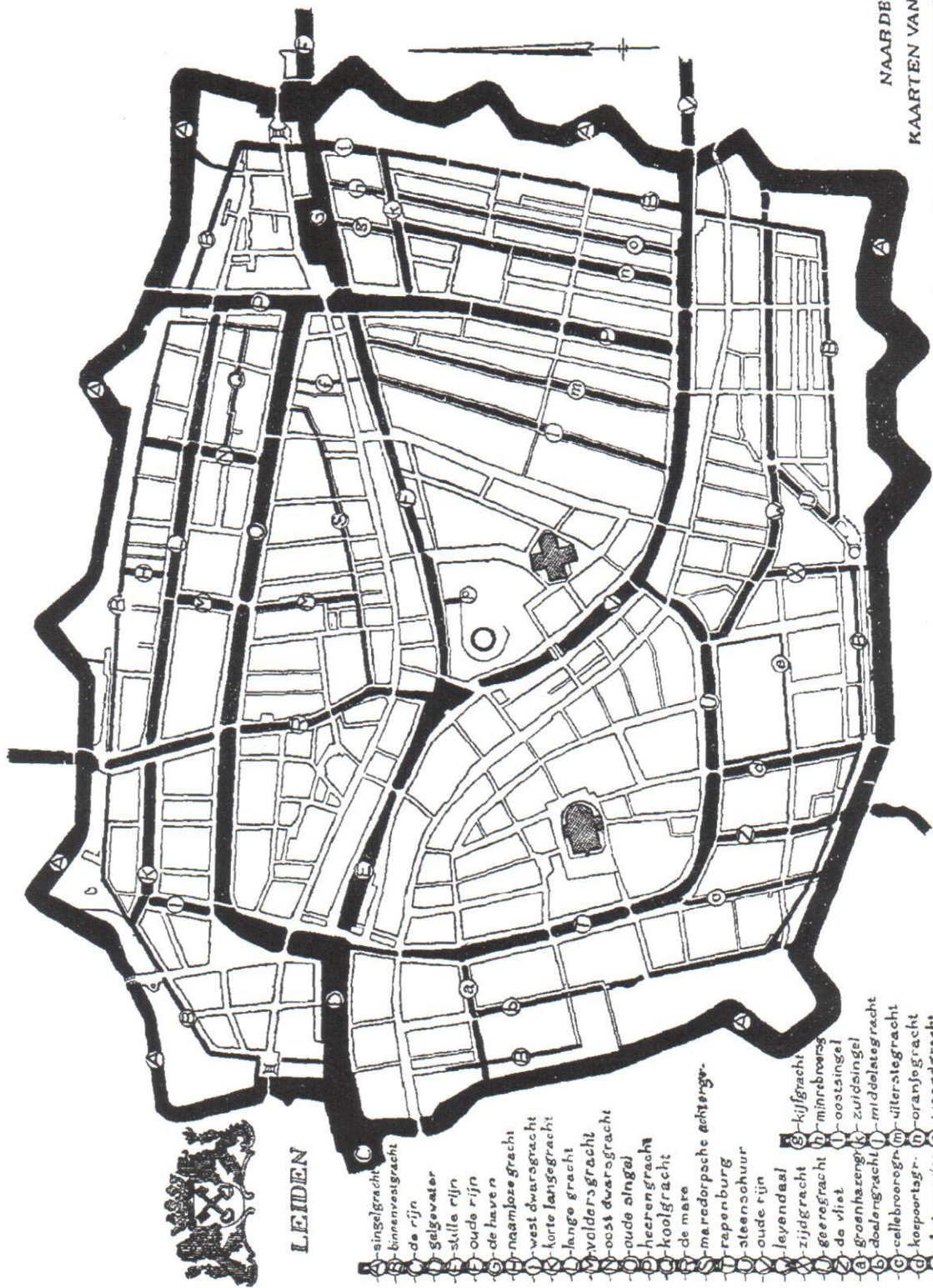
- 1 de rijn
- 2 wetgracht
- 3 galgenwater
- 4 oude rijn
- 5 nieuwe rijn
- 6 rapenburg
- 7 steenshuur
- 8 terendael
- 9 de mars
- 10 de riet
- 11 burggracht
- 12 hoogkerkggracht
- 13 booggracht
- 14 middelste gracht
- 15 uiterste gracht
- 16 groenbazuengracht
- 17 doolengracht
- 18 celledoorggracht
- 19 koopzigtgracht
- 20 st. jacobgracht
- 21 raamklokgracht
- 22 zijgracht
- 23 delhuisgracht
- 24 brandwijngracht
- 25 mirakelgracht
- 26 roedweggracht
- 27 paradijgracht
- 28 mandachtergr
- 29 st. jansgracht
- 30 papenegracht
- 31 donkergracht
- 32 boogweggracht
- 33 paterkerkgracht
- 34 kerkgracht
- 35 de rijn
- 36 de rijn
- 37 de rijn
- 38 de rijn
- 39 de rijn
- 40 de rijn
- 41 de rijn
- 42 de rijn
- 43 de rijn

LEIDEN

- A - Maderingel
- B - binnentoeigracht
- C - de rijn
- D - galgenruiter
- E - oude rijn
- F - de haven
- G - volmolengracht
- H - oostdijckgracht
- I - westdijckgracht
- J - korte lange gracht
- K - lange gracht
- L - kool gracht
- M - oude heerengracht
- N - oude singel
- O - lange mare
- P - voldergracht
- Q - mare dorpsche achtergracht
- R - st. Janegracht
- S - nieuwe rijn
- T - rapen burg
- U - steenschuur
- V - leringdaal
- W - groenlezen gr
- X - boefengracht
- Y - de riet
- Z - klyfgracht
- aa - minnebrugg
- ab - vellebrugggracht
- ac - ootdingel
- ad - de riet
- ae - st. jacobgracht
- af - burehgracht
- ag - zijgracht
- ah - hooftgracht
- ai - goeregracht

NAAR
KAARTEN EN GRAVURES
UIT HET TUDVAK 1650-1800

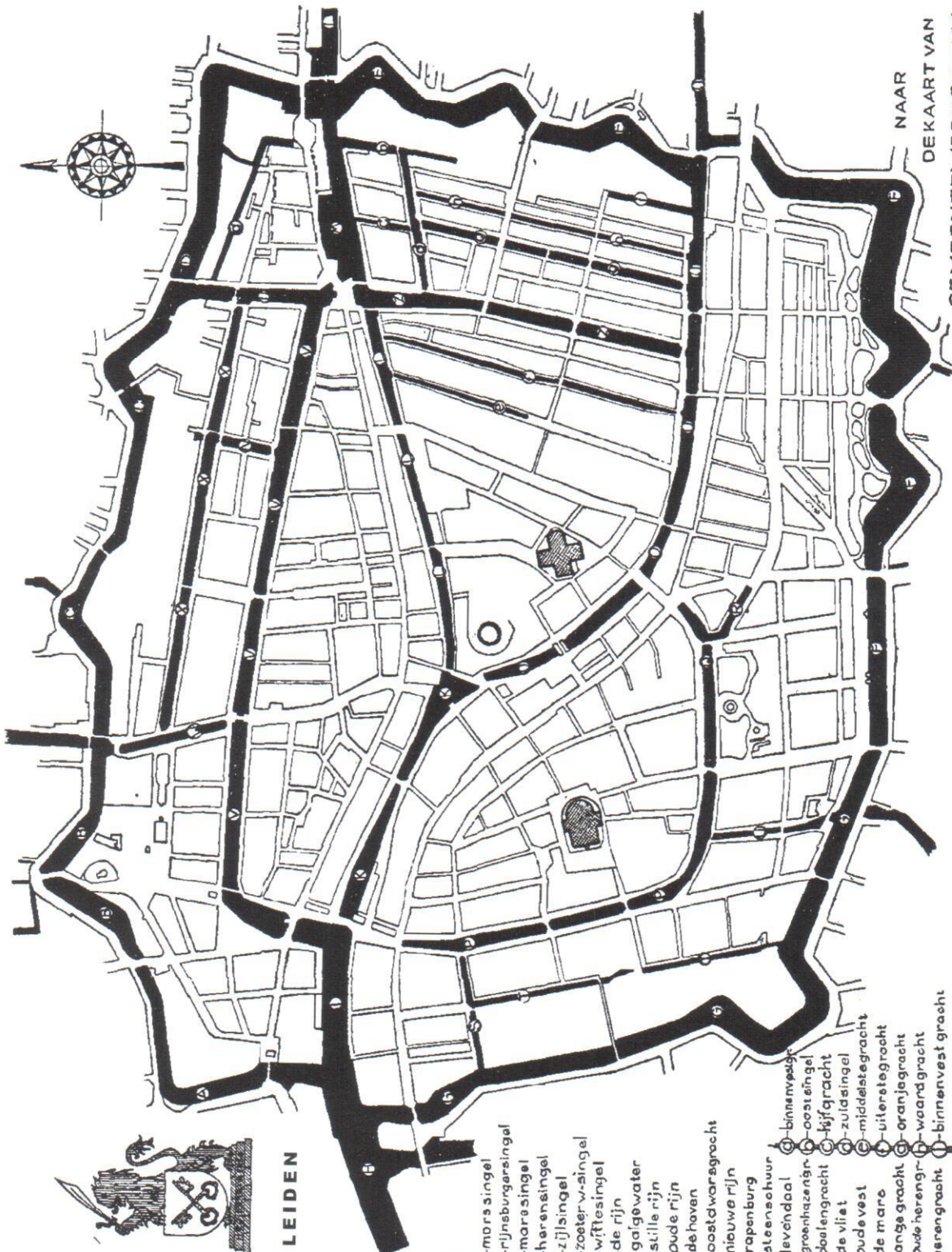
LEIDEN

- a — singelgracht
- b — binnenvoetgracht
- c — de rijn
- d — gelgewater
- e — stille rijn
- f — oude rijn
- g — de haven
- h — naamloze gracht
- i — vest dwarsgracht
- j — korte langegracht
- k — lange gracht
- l — voldersgracht
- m — oost dwarsgracht
- n — oude alingel
- o — heerengracht
- p — koolgracht
- q — de mare
- r — marredorpche achtergr.
- s — repenburg
- t — steenschuur
- u — oude rijn
- v — leyendaal
- w — zijgracht
- x — geergracht
- y — de vliet
- z — oostsingel
- a — groen hazengr.
- b — doelengracht
- c — middeleggracht
- d — cellevoergr.
- e — uiterste gracht
- f — koopeertgr.
- g — oranje gracht
- h — abbat om ruine
- i — vaardgracht
- j — stijnsgracht
- k — burchgracht

NAAR DE
KAARTEN VAN
W. J. EN H. L. VAN CAMPEN 1850-1870

LEIDEN

- mars-singel
- rijnsburgersingel
- mars-singel
- herensingel
- zijlsingel
- zoeterw-singel
- wittesingel
- de rijn
- galgewater
- stille rijn
- oude rijn
- de haven
- oostavarsgracht
- nieuwe rijn
- rapenburg
- steenschuur
- levendaal
- groenhazengr.
- doelengracht
- hofgracht
- de vliet
- oude vest
- zuidsingel
- middelste gracht
- de mare
- uiterste gracht
- lange gracht
- oranje gracht
- oude herengr.
- waardgracht
- herengracht
- binnenvest gracht

NAAR
DEKAART VAN
GEMEENTEWERKEN 1956

Tot ver in de 19de eeuw is de toestand stationair gebleven, Slechts ten gevolge van de buskruitramp van 1807 verdween de St. Jacobsgracht, voorzover deze door de „grote Ruïne”, het huidige Van der Werffpark, liep, maar daarentegen werd rondom dit als exercitieterrein gebruikte terrein een sloot gegraven. De Hooigracht werd gedempt. Maar dan volgen de talrijke Binnenvestgrachten, de Cellebroersgracht (Kaiserstraat) en Koepoortsgracht (Doezastraat). Met de demping van de Zijdgracht (Korevaarstraat) en Geerengracht en het grootste deel van het Levendaal werd de Z.O.-hoek van de stad „drooggelegd”. De omgeving van de Herengracht houdt nog enigszins stand, maar nadat de Mareorpse Achtergracht (Van der Werffstraat) en de Voldersgracht gedempt zijn, volgt als meest recente demping die van de Lange Mare, waarmee het water geheel uit de plattegrond van „Maredorp” werd gebannen. Verwacht moet worden, dat de Langegracht en de grachten aan weerskanten van de Herengracht binnen afzienbare tijd, hetzelfde lot zullen ondergaan.

We mogen ons niet ontveinzen, dat gesloten riolen vele van deze grachten en grachtjes overbodig maken en dat de ontluistering welke vele gevelwanden reeds hebben ondergaan, de bekoring van het water in het stadsbeeld van lieverlede sterk heeft doen verminderen, maar anderzijds heeft de tegenwoordige generatie ervoor te waken, dat wat ons nu nog rest en waarvan de omgeving handhaving wettigt, niet onder het motto „verkeer”, „parkeerplaats” of „stank” mede wordt gedempt.

Hier mag misschien herinnerd worden aan het feit dat zowel de Hooglandsekerkgracht als het zuidelijke gedeelte van de St. Jacobsgracht gedempt werden met het oog op de bodewagens en dat deze voertuigen thans sinds jaren hun standplaats op de Kaasmarkt hebben gevonden. Ongetwijfeld vergt het verkeer de nodige aandacht, maar gelukkig komt men in deskundige kringen steeds meer tot het inzicht, dat nieuwe verkeerswegen en nieuwe parkeerterreinen steeds weer nieuw verkeer aantrekken. En wat de stank betreft, niets is gemakkelijker dan een gracht te laten vervuilen. Maar we prijzen ons gelukkig, dat de Dienst der Gemeentereiniging over de middelen beschikt om o.m. met behulp van een handige baggermolen, welke in vrijwel alle grachten kan komen, de zo zeer gewenste reinheid te bewaren. Het Hoogheemraadschap Rijnland waakt bovendien voor een ge-regelde doorspuiging onzer grachten. Wanneer mettertijd in Leiden het centrale rioleringsstelsel voltooid is, zal alle leed geleden zijn.

Het typische karakter van vele onzer Hollandse steden, w.o. zeker Leiden, wordt nog altijd bepaald door het water. Laten wij ervoor zorg dragen, dat dit cachet, dat ons van andere oorden onderscheidt, en dat voor ons de herinnering aan het verleden bewaart en de vreemdelingen binnen onze wallen doet toeven, geen plaats maakt voor een karakterloos en deprimerend stadsbeeld. De vereniging „Oud Leiden” (de vijftig deeltjes van haar orgaan mogen daarvan getuigen) heeft steeds verdedigend (maar ook begrijpend, zoals destijds bij het grootste stuk Levendaal) op de bres gestaan.

DE REDACTIE